

Comparació i datació de la capella

La capella de Sant Pere Sacama s'insereix en la tipologia corrent del romànic del segle XI o primer romànic, amb un absis llombard ornamentat per un registre d'arcuacions agrupades de tres en tres entre lesenes. Aquesta regularitat, la de les arcuacions, i la seva capçalera desviada advocarien per una datació primerenca dintre del moment d'apogeu de l'estil. Les úniques particularitats són l'alt sòcol, ja descrit i comentat, i que el nombre de fornícules interiors sigui de dues, sense que n'hi hagi cap a l'eix, com sol ser habitual.

Aquestes particularitats, o la manera en què ací va ser resolt aquest edifici llombard, suggereix que el mestre d'obres que hi treballà, que coneixia els corrents arquitectònics del moment, no devia disposar d'un projecte gaire elaborat previ a l'edificació, i que va resoldre a la seva manera els problemes de la construcció, derivats sobretot de la ubicació de la capella i de l'espai de què podia disposar entre roques, així com també, segurament, de l'aprofitament d'unes restes de la paret nord pertanyents a un edifici anterior, a la capella que hi havia al segle X. Segurament, la capella devia reedificar-se sota la tutela de Santa Maria de Ripoll, no gaire després que el castell de Sant Pere Sacama fos restituit al monestir gràcies a la reclamació de l'abat Oliba (1021). Els capitells procedents de la capella s'han de datar dins del segle XII. Devien formar part del seu portal, que hi hauria estat renovat, doncs, dins d'aquesta centúria.

III.1.5 EL DESAPAREGUT CASTELL DE CASTELLBISBAL

El castell de Castellbisbal, del qual res no es conserva, era un dels antics castells del Llobregat, dels primers que van ser bastits per a consolidar el territori al temps de la conquesta als sarraïns.

Localització

S'aixecava damunt el serrat de les Garses, a l'esquerra del Llobregat, que dibuixa en aquest sector un pronunciat meandre per tal com travessa la Serralada Litoral. Dominava la vall del Llobregat a la sortida del congost de Martorell.

El topònim

El castell s'anomenava antigament de Benviure, nom que suggereix la idea d'un antic eremitisme,¹ l'existència del qual no ha estat documentada per cap altra font. El nom de Benviure va ser substituït a partir del segle x pel de Castellbisbal, per tal com el castell pertangué als bisbes de Barcelona. Així, un instrument del 1013 esmenta el «*Castrum Episcopalem olim vocatum Bene Vivere*»; d'altres, del 1033 i del 1053 s'hi tornen a referir: «*Castro Bene Vivere que vocatur Episcopale*».² Una altra manera d'anomenar el castell, encara, serà amb el nom de Castell del Llobregat, com veurem.

La història*El castell del bisbe*

Els bisbes de Barcelona posseïren l'antic castell de Benviure des del segle x. A partir de llur domini, com ha estat

1. En un altre lloc a la comarca, anomenat també Benviure, hi hagué eremitisme a l'Alta Edat Mitjana, vegeu Montserrat Pagès i Paretas, *La torre circular i els eremitoris rupestres de Benviure, a Sant Boi de Llobregat*, «Acta Mediaevalia» 1 (Barcelona 1980), 175-195. Vegeu també, Moran, *Els noms*, 36.

2. El primer document és a l'ACB, LV II, f.59, d.162. Citat per Mas, *Notes Històriques*, IX, 323. Els altres, respectivament, ACB *Diversorum* B, 486 (Mas, *Notes Inèdites*, IX, 149) i ACB, LA IV, 302, 659 (Mas, *Notes Històriques*, IX, 157). Altres documents posteriors, com es veurà, utilitzen encara per a denominar el castell l'antic nom de Benviure.

dit, la fortalesa començà a anomenar-se Castellbisbal, que és el nom que ha perdurat modernament. A partir d'un moment indeterminat els bisbes hi tingueren com a feudataris seus els Castellví, els quals, al seu torn, hi tenien uns seus feudataris, els Bremon i els Castellbisbal, probablement de la mateixa família.

L'any 1044, la sentència judicial d'un tribunal presidit pel bisbe Oliba de Vic posà fi a la rebel·lió del vescomte Udalard II i del seu oncle, el bisbe Guislabert de Barcelona. S'havien revoltat contra l'autoritat del comte de Barcelona, Ramon Berenguer I, i arribaren a apedregar el palau comtal des del campanar de la catedral. Santiago Sobrequés³ creu que la sentència implica que hi havia un compromís negociat prèviament, puix que el bisbe, que jura no haver fet res contra el comte,⁴ es compromet a lliurar els culpables de l'apedregament i, per respondre del compliment de la seva paraula, empenyora al comte el seu Castellbisbal del Llobregat.⁵ Udalard, pel seu compte, aporta una fiança de 10.000 sous. Després d'això, Guislabert i Udalard retornen a l'amistat de Ramon Berenguer. En virtut d'això s'ordenà a Ramon Guillem, del llinatge dels Castellví,⁶ que tenia el castell («*ipsum castrum de Llobregat quod vocatur Episcopale*»), que abans de 20 dies en lliurés les postats, que li serien retornades després perquè, amb les mateixes condicions en què havia tingut el castell pel bisbe, el tingués ara pels comtes, prestant-los jurament de fidelitat i homenatge.⁷

3. Sobrequés, *Els grans comtes*, 60-61.

4. El jurament és purament casuístic, diu Sobrequés, *op. cit.*, però salva els principis.

5. ACA, Perg. 3 de Ramon Berenguer I; Pedemonte, *Notes*, 90; Sobrequés, *Els grans comtes*, 61 i nota 31 pàg. 100. El text és reproduït parcialment per Francesc Carreras i Candi, *Lo Castell-bisbal del Llobregat. Apuntacions històriques de l'Edat Mitjana* (Barcelona 1900), apèndix II.

6. Aquest Ramon Guillem era Ramon Guillem de Voltrera, germà del senyor de Castellví Bonfill, o Bonfill Guillem, i pare de Guillem Ramon I, que succeí el seu oncle al front de la baronia de Castellví de Rosanes.

7. Vegeu nota 5.

Els Castellví, feudataris pel comte i pel bisbe

Aquest fet, que en la sentència del 1044 es digués que Ramon Guillem havia de tenir el Castellbisbal pels comtes, com abans l'havia tingut pel bisbe, devia ajudar notablement a consolidar la independència dels Castellví a Castellbisbal, alliberant-los, si no de totes, almenys d'algunes servituds envers els bisbes, els quals, tanmateix, conservaren a Castellbisbal una part del domini o jurisdicció, l'honor, que citarà un document del 1177,⁸ en el qual el bisbe tenia el seu batlle i homes seus que en depenien. No obstant això, sembla que la major part de la senyoria i jurisdicció de Castellbisbal a partir d'aquell moment pertangué als comtes, que hi eren representats pels seus feudataris els Castellví, els quals per aquesta raó i en diverses ocasions els prestaren fidelitat i homenatge.

Curiosament, en aquestes diverses ocasions que els Castellví juraren fidelitat als comtes pel Castellbisbal es guardaren prou, però, d'anomenar-lo així, segurament perquè el nom duia implícita una connotació de senyoria, l'espiscopal, diferent de la que hi detenien els comtes. En els actes que aquesta generava (els juraments de fidelitat dels Castellví) s'havia d'evitar qualsevol ambigüïtat que permetés de confondre les jurisdiccions. Així, doncs, en les diverses ocasions que els Castellví juraren fidelitat als comtes de Barcelona pel Castellbisbal ho feren emprant l'antic nom de castell de Benviure, com el 1111 Guillem Ramon I de Castellví i el seu germà Dorca a Ramon Berenguer III; el 1126 Guillem Ramon II al mateix comte, del qual esdevindria gendre, i el 1134 aquest mateix Guillem Ramon II prestà homenatge i fidelitat al fill d'aquell comte i cunyat seu, Ramon Berenguer IV, de qui seria gran conseller i amic.⁹

Els bisbes, però, conservaren, com hem dit, una certa

8. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 17. ACB, LA IV, 6v, 188.

9. Per tots aquests juraments de fidelitat als comtes, vegeu el LFM, 237, 238 i 239.

part de senyoria a Castellbisbal, en la qual a la primeria eren representats també pels Castellví, els feudataris dels quals devien, a més, fidelitat al bisbe. Aquesta vinculació dels Castellví al bisbe pel Castellbisbal del Llobregat es manifesta en el testament de Ramon Guillem (aquell a qui el 1044 li va ser confiat el castell perquè el tingués en nom del comte, tal com fins aleshores l'havia tingut pel bisbe), del 1058, quan diu que deixa al seu fill Gombau el Castell del Llobregat (altre cop s'evita d'esmentar el nom de Castellbisbal) perquè el tingués en servei del bisbe.¹⁰

De les dues senyories diferents que hi havia a Castellbisbal en dona compte, a més, una escriptura de reparació de la dotalia de la parròquia de Sant Vicenç de Castellbisbal aixecada el 1167, després que un incendi nocturn del temple cremés les antigues escriptures, entre les quals la de dotació del bisbe Guislabert, la qual, segons els testimonis, comprenia tots els delmes i primícies de tots els alous del bisbe al terme de Castellbisbal i els delmes i primícies de l'alou de Guillem de Castellví («*Continebatur quidem in ipsa dotalia ecclesie totum decimum et primitiam de omni alodis quod episcopus habet in dominio in termino Castro Episcopalis et decimum et primitiam de illo alodio Guillelmi de Castrovetulo..*»). Curiosament no es menciona l'alou del comte, sinó el de Guillem de Castellví.¹¹

Violència feudal. Incendi de la parròquia. Concòrdia i capbreu del 1189. Altres queixes dels homes de Castellbisbal

La complicada situació jurídica de Castellbisbal desembocà en un seguit de desavinences, queixes i plets entre els bisbes de Barcelona i els Castellví, un primer exemple dels quals és la concòrdia del 1112 entre el bisbe Ramon Gui-

10. Pedemonte, *Notes*, 91; ACA, perg. 221 de Ramon Berenguer I.

11. Mas, *Notes Inèdites*, IX, 151-151v. Arxiu de la Cúria del Vicariat de l'Església de Barcelona.

llem i Guillem Ramon I, senyor de Castellví, sobre el molí *Davidam* del terme de Castellbisbal.¹²

També hi hagué actes de violència i pillatge, com denuncia el bisbe en un document sense data que Carreras Candi i mossèn Mas situen entre el 1137 i el 1160 i Pedemonte a l'entorn del 1143.¹³ En aquest document de denúncia, el bisbe es queixa de les transgressions que Ramon Bremon, castellà de Castellbisbal, ha comès a l'honor del castell, transgressions que Ramon Bremon reconegué, davant del seu senyor Guillem de Castellví, i es comprometé a lliurar al bisbe l'agrer (*agrarius*) que li devia sobre l'alou que conreava. El bisbe es queixava que Ramon Bremon exigia indegudament als vassalls de Castellbisbal, i per força, tragines, jornals de carregar, podar vinyes, veremar i arreglar el lli i que el dit Ramon Bremon vengué la vila de Sant Quintí, amb la qual cosa el bisbe perdé la meitat del que per costum (*per usaticum*) hi tenia, dels homes que havien de fer-li host i cavalcada. Encara, el bisbe es queixava que el batlle de Ramon Bremon s'havia apoderat a mà armada (*cum cultellis*) de vassalls del bisbe, i que havia pegat per dues vegades al seu representant, als prohoms del lloc i a Pere Amat,¹⁴ a qui, a més, tallà els arbres i li féu veremar les vinyes.

Tot i que no hi ha cap acusació eclesiàstica documentada, sembla força versemblant que l'incendi que una nit del 1167 es declarà a l'església de Castellbisbal tingués alguna relació amb aquest context de violència. L'incendi reduí a cendres bona part del temple de Sant Vicenç de Castellbisbal, i cremà, a més de les vestidures sacerdotals, els calzes de plata i altres objectes litúrgics i totes les escriptures de l'arxiu de la parròquia, inclosa la de dedicació del temple del bisbe Guislabert, que incloïa la seva dotació. De tot això

12. Mas, *Notes Històriques*, X, 1259.

13. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 16 i apèndix III; Mas, *Notes Històriques*, 2696; Pedemonte, *Notes*, 108; *Els Castells Catalans*, II, 34; Garí, *El linaje*, 167.

14. Aquest Pere Amat el trobarem després, el 1167, com a testimoni del bisbe en la reparació de la dotalia de l'església parroquial.

en dóna notícia la reparació de la dotalia de la dita església, aixecada el dos dels idus de novembre de l'any 1167, a l'altar de sant Feliu de l'església de Sant Just i Pastor, construïda dins els murs de la ciutat de Barcelona, altar en el qual el prevere Joan de Castellbisbal, i els llecs Guillem Amat i Pere Amat juraren com a testimonis.¹⁵

Segurament s'ha de posar en relació amb les reaccions d'afirmació del dret episcopal que la crema de l'església devia produir el jurament de fidelitat que el 1168 féu Ramon de Castellbisbal, castlà de Castellbisbal, al bisbe i a l'ardiac de Barcelona per l'honor de la dita fortalesa, cerimònia a la qual assistí Guillem Ramon III, senyor de Castellví.¹⁶ Notem, però, que el jurament de fidelitat el féu el castlà, feudatari dels Castellví, no aquests. Els bisbes de Barcelona, que a Castellbisbal conservaven només, com sabem, una part de la senyoria, posaren molt d'èmfasi a demostrar el seu dret sobre la fortalesa, de tal manera que la feren incloure en les dues butlles papals que els estengué Alexandre III, el 1169 i el 1176, adreçades respectivament a Guillem de Torroja i a Bernat de Berga. Ambdues repeteixen el mateix text: «*Castellum super flumen Lupricati quod dicitur Episcopale cum suis pertinenciis*».¹⁷

Poc temps després d'una concòrdia entre Bernat de Castellbisbal i el bisbe de Barcelona, sobre els molts danys i maleses que aquell i els seus causaren als homes de Castellbisbal i al seu prevere, havent satisfet els danys i jurat Bernat que no causaria cap perjudici al sacerdot ni als homes de Castellbisbal,¹⁸ es cometé un altre abús contra els pagesos vassalls del bisbe, aquest cop per part de Berenguera, muller de Bernat de Castellbisbal. Aquesta, en absència del seu marit, els imposà l'obligació de contribuir a les obres del molí del Llobregat, cosa a la qual els pagesos s'oposaren,

15. Vegeu nota 8.

16. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 17 i apèndix IV. I; Pedemonte, *Notes*, 117.

17. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 14; Mas, *Notes Històriques*, XIII, ap. VIII i IX.

18. Mas, *Notes Històriques*, 202; Pedemonte, *Notes*, 108.

al·legant que mai, ni en temps de Ramon Bremon, que ja tenia el dit molí, hi havien estat obligats. Berenguera els féu prestar per força el dit servei. En tornar a encarregar-se Bernat del regiment del Castellbisbal i assabentar-se de la controvèrsia, declarà que els pagesos quedaven deslliurats per sempre més d'ajudar de cap manera les obres dels molins del terme.¹⁹

Les desavinences entre els bisbes de Barcelona i els feudataris dels Castellví a Castellbisbal, els Bremon o Castellbisbal, sembla que s'apaivagaren una mica quan el 1189 accedí a la càtedra episcopal Ramon de Castellví, fill de Guillem Ramon II de Castellví i de Mafalda de Barcelona i oncle de l'aleshores senyor de Castellví, Guillem Arbert. Els Castellví, a part de la senyoria que hi posseïen pel comte, tenien drets a Castellbisbal en nom del bisbe i hi mantenien com a castlans els seus feudataris els Bremon o Castellbisbal, els quals havien de jurar fidelitat al bisbe per raó del dit càrrec. No és difícil de suposar, doncs, que en accedir a l'episcopat un membre dels Castellví, Ramon de Castellví, entre aquest i el seu nebot, el senyor de Castellví, Guillem Arbert, s'acuitessin a oblidar les discussions anteriors entre els Castellví i els bisbes i a regularitzar la situació dels drets del bisbe a Castellbisbal.²⁰

A aquesta situació obeeix una concòrdia, d'octubre de 1189, sobre el cens que els vassalls del bisbe a Castellbisbal havien de satisfer-li.²¹ I, també, com ha establert Josep Moran, el *Capbreu de Castellbisbal* que, tot i que no duu data ni signatura, és transcrit als *Libri Antiquitatum* de la catedral a continuació de l'anterior i descriu amb detall els censos i drets que els vassalls del bisbe a Castellbisbal («*vobis laboratoribus ipsius mei castris Episcopalis*») havien de satisfer-li. Aquest document no pot ésser sinó un apèndix de l'anterior,

19. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 17; ACB, LA IV, 68, 188.

20. Josep Moran i Ocerinjauregui, *El Capbreu de Castellbisbal* (Barcelona 1984), 18.

21. ACB, LA IV, 194.

puix que el completa. Que sigui escrit en català pot obeir a la necessitat que fos entenedor per als pagesos i, també, «al fet que una relació tan detallada de censos i tributs, formats lingüísticament en llenguatge pla català, tindrien una redacció problemàtica en llatí». ²² El *Capbreu de Castellbisbal*, juntament amb el *Forum Iudicum*, és un dels pocs textos catalans anteriors al segle XIII que ens han pervingut corresponents al domini del català oriental, ²³ d'ací el seu notable interès lingüístic.

Obeint segurament a aquest esperit de concòrdia que havia menat als acords suara esmentats, els Castellví intentaren posar fre a les pretensions abusives dels castlans de Castellbisbal, feudataris seus, especialment de la castlana, Júlia de Banyeres. El 1191 Guillem Arbert de Castellví féu un conveni amb la dita castlana per raó del qual Júlia li retia i lliurava el Castellbisbal. Un dels signataris del document és Bernat de Castellbisbal. ²⁴ Però els homes de Castellbisbal, al cap de pocs anys, devers el 1205, es tornaren a queixar, aquest cop de Bernat de Castellbisbal, que els exigia quísties de deu anys endarrera, i com que ni ells ni els seus avantpassats n'havien pagat mai, s'hi negaven. Bernat aleshores agafà un bou de cadascun dels tretze homes vassalls del bisbe i a d'altres els prengué robes i objectes que mai més no els tornà. Es queixen també els pagesos que l'any que Bernat expulsà sa muller, Berenguera, del castell, imposà quístia als dits homes, havent d'ells per força 30 morabatins. De semblant manera, l'any que tragué del castell a Pere d'Estalella obtingué 30 morabatins de dits habitants. Es queixen encara, els homes de Castellbisbal, que quan Bernat anà a Terra Santa, ²⁵ es féu donar

22. Moran, *El Capbreu de Castellbisbal*.

23. Aquest document era transcrit per Carreras Candi (apèndix I), que el datava erròniament per una mala lectura de l'incipit, puix que transcrivia «*Otho barchinonensi episcopo*» per «*Domino barchinonensi episcopo*», que és el que diu el document. Vegeu-ne l'argumentació a Moran, *El Capbreu de Castellbisbal*, 15.

24. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 19.

25. Bé que s'ha dit que Guillem Arbert de Castellví i Bernat de Castellbisbal ana-

140 sous i que en retornar obtingué d'ells igual suma.

En la mateixa ocasió es queixen de Guillem Arbert de Castellví, el qual, en anar i venir de Terra Santa, obtingué d'ells per la força 140 sous. En la festa de Sant Vicenç passada, Bernat havia recollit 13 pernes i 16 parells entre gallines i capons, i Guilleuma de Castellví i Ramon de Ribes (que s'havien encarregat de la custòdia del Castellbisbal quan Bernat de Castellbisbal anà a Terra Santa) els cobraren 300 sous. També es queixaven del servei de tragina a què els obligava Bernat, el qual els feia treballar, a més, en les obres del castell, i es queixaven encara que els hagués tret sense motiu el capellà, privant-los així dels auxilis espirituals.²⁶

El segle XIII: la conquesta de Mallorca i la destrucció del castell

A partir del temps de Guilleuma de Castellví (1205-1226/28), sembla que s'enceta un temps de relativa pau al terme de Castellbisbal, perquè cessen les queixes continuades dels pagesos i dels bisbes contra els abusos dels castlans. De l'època que ara comença destaquen especialment dos esdeveniments. Primer, la participació de gent de Castellbisbal en la conquesta de Mallorca, concretament, Ramon de Castellbisbal, segurament de la família dels castlans feudataris dels Castellví i dels bisbes. En el repartiment, posterior a la conquesta de l'illa, li pertocava el raval d'Almoxarit de 20 jovades, a la porció reial d'Inca, i a Petra les masies Alinzel de dotze jovades, Manilla de 8, i els ravals Aluxell de 8 i Benilec de 6. També al repartiment dels molins del terme de la ciutat se li n'assignà un, a la font

ren per separat a Terra Santa, no és gaire versemblant que fos així, tenint en compte, a més, que hi anaren per les mateixes dates.

26. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 18 (ACB, LA IV 68, 190); Pedemonte, *Notes*, 133

Ayn Alemir, prop d'Esporles, anomenat Reha Azabach.²⁷

El segon esdeveniment important de la centúria es produí a finals d'aquesta. Sembla que l'antiga violència dels castlans de Castellbisbal contra els súbdits dels bisbes s'havia tornat ara contra els ciutadans de Barcelona. El cas és que un acte del castlà Bartomeu del Bisbe, en el qual hi hagué diverses víctimes de la ciutat, obligà aquesta a alçar so-metent contra el Castellbisbal i son castlà. Ho consigna un cronicó de Ripoll copiat per Villanueva i citat per Carreras Candi.²⁸ Es diu que durant l'agost de l'any 1290, el Castellbisbal del Llobregat va ser pres, destruït i enrunat per l'exèrcit de la ciutat de Barcelona. La fortalesa va ser reconstruïda posteriorment pel castlà Dalmau de Castellbisbal, feudatari dels Castellví i del bisbe, que el 1412 assistí al compromís de Casp en defensa de Jaume d'Urgell.

III.1.5.1 L'ANTIGA PARRÒQUIA DE SANT VICENÇ DE CASTELLBISBAL

L'antiga parròquia de Sant Vicenç de Castellbisbal era, també, la capella del castell, construïda vora aquest. Va ser parròquia fins que, a la fi del segle XVI va ser edificat un nou temple enmig del poble de Castellbisbal. Aleshores la vella parròquia resultava petita i amanaçava ruïna. L'edifici que ens ha pervingut és posterior.

Localització

L'antiga parròquia de Sant Vicenç de Castellbisbal era situada just al peu del penyal on es dreçava el castell, al lloc de la moderna capella de Sant Vicenç.

27. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 21.

28. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 22-23.

La història

L'església del bisbe Guislabert

Tot i que és evident que per l'antiguitat del lloc i del castell hi havia d'haver existit una església anterior, i més tenint en compte que el castell des del segle x pertanyia als bisbes de Barcelona, les primeres notícies que posseïm de Sant Vicenç de Castellbisbal són tardanes, del 1167. Tenen, això no obstant, un notable interès històric. Es tracta de la reparació de l'antiga dotalia del temple, del bisbe Guislabert, cremada en l'incendi que es produí una nit al temple.¹

El bisbe Guislabert de Barcelona (1034-1062) va ser, segons que sembla, el darrer prelat barceloní que posseïa la plena senyoria a Castellbisbal, puix que per la sentència del 1044 que posà fi a la seva rebel·lió i del seu nebot, hagué d'empenyorar als comtes el seu castell del Llobregat.² El bisbe havia fet la dotalia del temple i el va consagrar, com diu la reparació del 1167: «*dotalia huius ecclesie que fuerat facta atque ipsa predicta ecclesie dedicata ab episcopo Guislaberto cum suis canonicis*», però no sabem en quina data, si abans o després del 1044. Segurament va ser amb posterioritat a aquesta data. Els arguments per sostenir aquesta hipòtesi no són gaire forts, però sí versemblants i no es contradiuen amb altres informacions. En principi, abans del 1044 sembla molt aviat, i més tenint en compte que el bisbe estava ocupat en afers polítics de major transcendència. D'altra banda, el fet que a la cerimònia de consagració hi assistissin els canonges, com diu l'acta del 1167, suggereix que hom hi pretengué de fer un acte d'afirmació del poder del bisbe, cosa que, si la seva senyoria a Castellbisbal no hagués estat en entredit, hauria estat innecessària.

1. AEB, Arxiu de la Cúria del Vicariat de l'Església de Barcelona; Mas, *Notes inèdites*, IX, 151-151v.

2. Vegeu *supra* III.1.5 EL DESAPAREGUT CASTELL DE CASTELLBISBAL.

El terme de la parròquia de Castellbisbal

El terme de la parròquia establert en la reparació del 1167, que segurament era el del temps del bisbe Guislabert i el mateix del castell, era l'inclòs entre els límits següents: a llevant amb Rubí, a migdia amb la riera de Rubí, a ponent amb Castellví de Rosanes i la riera de Corent, al nord amb Voltrera i amb la riera de Malucs i el terme d'Ullastrell: «*Preterea habet predicta ecclesia sancti Vincentii suos terminos de sua parrochia ab oriente in Rubi, a meridie in ipsa riera de Rubi, ab occidente in termino Castri Vetuli et in riera de Corent, a circio in termino de Voltrera et in riera de Maluchs et in termino de Huiastrel. Infra istas predictas afrontaciones habet predicta ecclesia suam totam parrochiam in suas primitias et decimas et suum alodium et suum salpas et omnia sua jura ecclesiastica.*»

Incendi de l'església i reparació de la seva dotalia el 1167

La reparació sacramental de la dotalia de l'església, del 1167, es féu perquè l'antiga es cremà en l'incendi que hi hagué una nit al temple parroquial: «*ut in ecclesia sancti Vincentii de Castro Episcopale nocte ignis accensus est qui partim bona ecclesie comburit*». Es cremaren els calzes d'argent, totes les vestidures sacerdotals, rics panys i roba de lli i totes les escriptures de l'església, així com moltes altres cartes del comú de l'església, i la dotalia del temps que va ser dedicada pel bisbe Guislabert amb els seus canonges: «*calicem argenteum et omnia indumenta sacerdotalia et pannos se ricos atque lineos et omnia instrumenta scripturarum ecclesie sive aliorum multorum videlicet cartule universe huius ecclesie scilicet dotaliam huius ecclesie que fuerat facta atque ipsa predicta ecclesia dedicata ab episcopo Guislaberto cum suis canonicis...*» El document, a part de mencionar la pèrdua del vestuari i mobiliari litúrgic, i de l'arxiu, amb la pre-

ciada carta de dotalia de la parròquia, no diu res dels danys que sofrí l'edifici.

La reparació sacramental, que tingué lloc a l'església de Sant Just de Barcelona,³ comença dient que la justícia i l'equitat exigeixen que si per incúria, per negligència o per altres causes, es perdé l'escriptura de dotalia o si, com diuen, fou manlevada («*vel quolibet sibi dixent fuisse ablatam*»), que es faci reparació i predicament de la veritat.

No és aquesta sola afirmació el que fa pensar que potser l'incendi fou provocat. Les contínues queixes del bisbe contra el seu castlà, Ramon Bremon de Castellbisbal. Els abusos d'aquest contra els vassalls del bisbe, els seus pillatges i la violència i coacció física que exercia sobre els pagesos. Comportament violent que es degué veure afavorit per la dualitat de jurisdiccions que hi havia a Castellbisbal. L'escriptura de dotalia era l'instrument jurídic que legalitzava el dret del bisbe, d'ací que algú hagués pogut pensar que, perduda l'escriptura, perdut el dret, i ¿què millor per justificar una pèrdua que un incendi? El redactor de la carta de la reparació sacramental també sembla que sospita que l'escriptura en realitat havia estat manlevada. Pel que fa al castlà, Ramon Bremon de Castellbisbal, el van fer quadrar l'any següent, el 1168, quan, en presència del seu senyor, Guillem Ramon III de Castellví, hagué de jurar fidelitat al bisbe i a l'ardiaca de Barcelona per l'honor de la dita fortaleza.⁴

En la reparació de la dotalia, com que els testimonis de l'antiga escriptura eren morts, se'n convocaren d'altres que l'havien vista («*alii testes qui in eandem scripturam se dicent vidisse*»): el prevere Joan, segurament el de Sant Vicenç de Castellbisbal, i els llecs Guillem Amat i Pere Amat, que devien ser els representants de la cúria del bisbe a Castellbis-

3. La reparació sacramental es fa precisament a Sant Just, a l'única església que al llarg dels segles ha conservat la vigència legal dels juraments sacramentals.

4. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 17 i apèndix IV; Pedemonte, *Notes*, 117.

bal. La dotalia comprenia els delmes i primícies de tots els alous que el bisbe tenia en domini en diversos llocs en el terme de Castellbisbal i la primícia de l'alou de Guillem de Castellví: «*Continebatur quidem in ipsa dotalia ecclesie totum decimum et primitiam de omni alodis quod episcopus habet in dominio in termino Castri Episcopalis et decimum et primitiam de illo alodio Guillelmi de Castro Vetulo...*». Si era en realitat la dotalia del temps de Guislabert, no hi ha dubte que havia estat realitzada després del 1044, ja que altrament hauria comprès els delmes i primícies de la parròquia, sense referir-se a la dualitat de senyories.

III.1.5.2 LA CAPELLA DE SANT QUINTÍ (Castellbisbal)

La capella de Sant Quintí, documentada des del segle XII, s'aixeca sobre les restes d'una antiga vil·la romana.

Localització i itinerari

La capella de Sant Quintí, vora el mas de Can Pedrerol de Baix, és construïda a la plana, vora l'interfluvi de la riera de Rubí amb el Llobregat. En l'actualitat l'autopista passa just per sobre del mas.

Per arribar a Sant Quintí cal prendre a Molins de Rei la carretera de Sabadell. Després de travessar la riera de Rubí, al Canyet, cal prendre la carretera de l'esquerra, que pel marge dret de la riera de Rubí, porta a una nova zona industrial i arriba fins a la capella i el seu mas.

L'advocació

La capella té una advocació poc corrent. Quintí va ser martiritzat a la Gàl·lia, a la ciutat de Vermand (antiga *Augusta Viromanduorum*) un 31 d'octubre del regnat de l'emperador Maximià (286-305), probablement el 286. Fill del se-

nador romà Zenó, anà com a missioner cristià a la Gàl·lia, a fi d'evangelitzar la immensa província de la Bèlgica segona. El prefecte militar Riziovaro, encarregat de la seguretat de la regió devastada el 284 pels bagaudes, romanitzat de poc i ansiós de zel féu arrestar Quintí i el féu torturar. En el viatge en què el trametia a l'emperador, va ser decapitat i el seu cos llençat al riu, on el va trobar una dama romana, Eusèbia, cinquanta anys més tard, sota el regnat de Constantí. A partir del segle VIII el seu culte és documentat per tot França i Bèlgica¹ i la seva tomba atragué molts pelegrins.

La història

Als terrenys on s'aixequen el mas i la capella hi hagué una vil·la romana d'època republicana, de la qual es conserven pesos de teler, terrissa i àmfores, així com un parell de bases àtiques. A la vil·la hi havia un forn d'àmfores que duen el segell d'*Helenus*, probablement un llibert grec o, com a mínim, procedent del Mediterrani Oriental.²

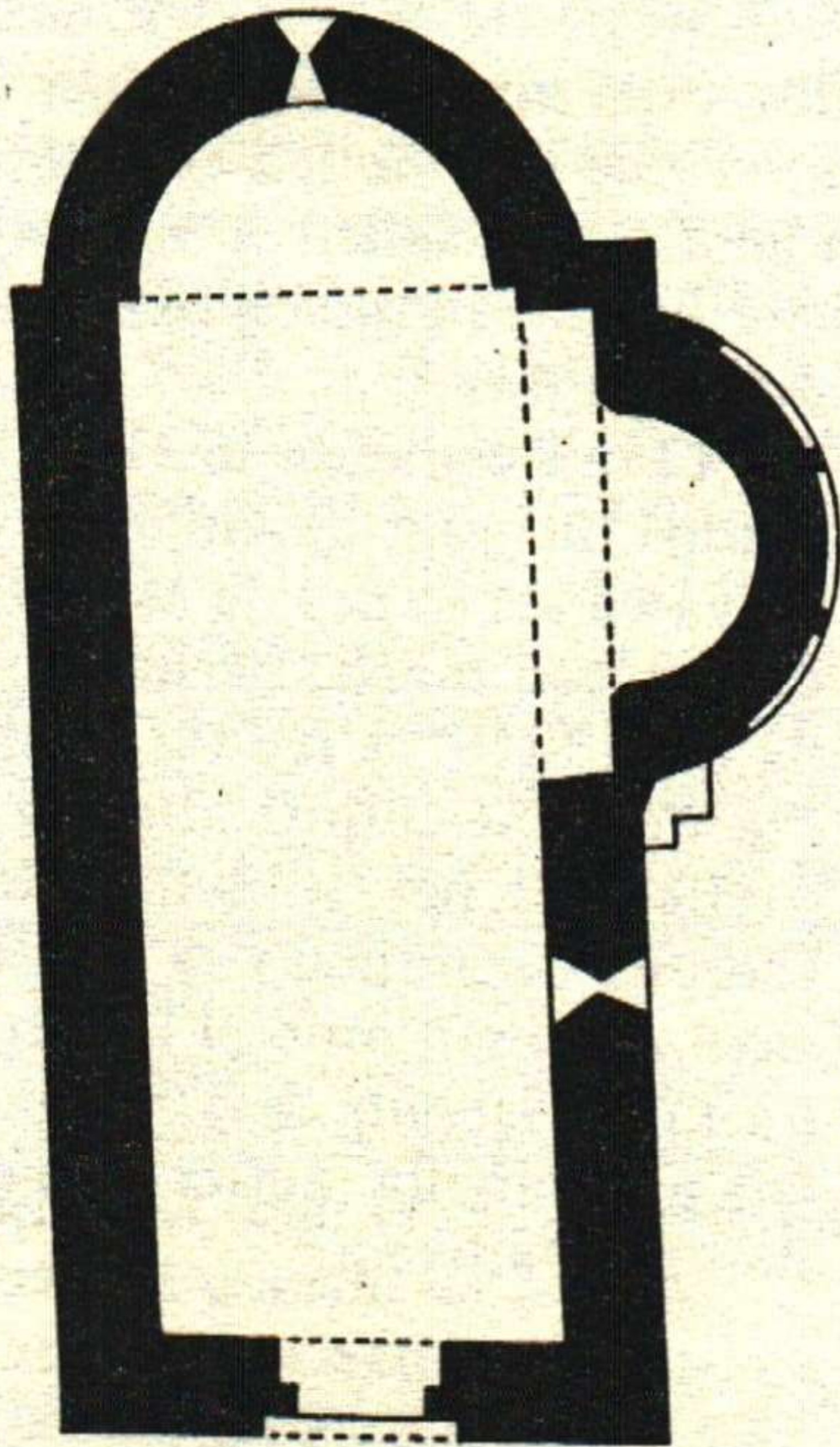
Tenint en compte el moment en què s'expandí el culte al màrtir Quintí, desconegut a la Tarraconense abans de la dominació sarraïna,³ es pot conjecturar que l'erecció de la capella de Sant Quintí es devia produir a partir de la conquesta carolíngia. I que devien ser els francs els qui portaren el seu culte a les terres del Llobregat, probablement des que Lluís el Piadós (814-840), que havia conquerit Barcelona als sarraïns (801), féu estendre la litúrgia romana per tots els confins de l'imperi.

La capella, tanmateix, no és documentada fins al segle XII. El primer cop, en unes queixes del bisbe de Barcelona

1. *Bibliotheca Sanctorum* (Roma 1961-1969), X, 1313-15.

2. Josep M. Solias, *La romanització del Curs Inferior del Llobregat*, a les pre-actes de les «I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat». Castelldefels, 28, 29 i 30 d'abril 1989, 57-117, pàg. 105.

3. José Vives, *Oracional Visigótico* (1946).

SANT QUINTÍ DE CASTELLBISBAL

contra el castlà de Castellbisbal, Ramon Bremon, feudatari de Guillem Ramon de Castellví.⁴ El document és datat per Carreras Candi i Mn. Mas entre els anys 1137 i 1160.⁵ Pedemonte el situa a l'entorn dels anys 1143-46.⁶ En aquest document, el bisbe es queixa, entre moltes altres coses, que el castlà Ramon Bremon vengué la vila de Sant Quintí, amb la qual cosa el prelat hi perdé, a més dels usatges i les tragines, la seva meitat, puix que els seus homes havien de fer-li host i cavalcada: «*Et de villa Sancti Quintini quam vendidit unde episcopus perdit sua usatica et tragina et de hominibus qui debent facere hostem in qua episcopus per usaticum habet medietatem quam perdit*».⁶

El 7 de març del 1246 s'esmenta la vinya que té Arnau Sabater de Sant Quintí, al puig de Guàrdia de Papiol. La meitat de la dita vinya va ser la dot de Maimona, filla d'Arnau Cativor, que donà a son marit, Bernat de Molla.⁷ El 15 de juliol del mateix any, 1246, es féu un establiment d'una peça de terra al Pla de Sant Quintí, dins la parròquia de Sant Vicenç de Castellbisbal, per Guillem de Rovira i sa muller Guilleuma a Llorenç Bartomeu i sa muller Arsenda; la dita peça confrontava a ponent amb el Llobregat. Entre els testimonis signa un tal *P. Donati de S. Quinti*, segurament el donat que hi havia a la capella. Actuà com a notari el prevere de Sant Nicolau de Madrona.⁸

Descripció i datació

La capella romànica de Sant Quintí, restaurada pels seus propietaris als anys setanta, és un petit edifici d'una nau

4. Vegeu *supra* EL DESAPAREGUT CASTELL DE CASTELLBISBAL.

5. Carreras Candi, *Lo Castell-bisbal*, 16 i apèndix III. Mas, *Notes Històriques*, 2696. ACB, LA IV, 68, 189.

6. Pedemonte, *Notes*, 108.

7. Mas, *Notes Inèdites*, IX, 155 (ACB, *Diversorum* A 2121).

8. Mas, *Notes Inèdites*, IX, 155 (ACB, *Diversorum* ca. 2354).

capçada per un absis semicircular, amb un altre absis més petit a migdia. Aquest és un absis llombard, mentre que la resta de l'edifici, l'absis principal amb la seva volta i la nau, amb volta apuntada, són clarament una reconstrucció quasi *a fundamentis* del segle XII.

L'absis de migdia, llombard, conserva, sobre un alt basament, l'arrencament de dues lesenes a intervals regulars, de manera que el semicilindre quedava compartimentat en tres registres. Aquest absis és bastit sobre edificis anteriors, fossin d'una primitiva capella pre-romànica⁹ o d'alguna dependència de l'aleshores ja antiga vil·la romana. La nau d'aquest absis del segle XI era desplaçada una mica més a migdia, com ho testimonien les parets que partint del dit absidiol queden interrompudes en una mena de ressalt irregular entre aquest absis i la paret actual de la nau.

El fet que en la reconstrucció del segle XII no s'aprofitessin les parets de la capella llombarda indicaria que aleshores no es conservaven, la qual cosa implicaria una destrucció, tal volta fortuïta, però que potser es podria relacionar amb les expedicions almoràvits que a la primavera del segle XII devastaren la vall del Llobregat en dues ocasions. Si aquesta hipòtesi pogués ésser confirmada, tindriem que la capella degué reedificar-se amb posterioritat a la segona d'aquestes incursions, del 1115, i abans del 1143, data en què el bisbe perdé el domini de la vila.

L'edifici és arrebossat exteriorment ja d'antic i interiorment. Només els arcs, fets amb pedra, són a la vista: el que fa de traspàs entre l'absidiol i la nau, els arcs de les finestres i el de la porta. L'absis major, que capça la nau a llevant, és totalment llis, gairebé de la mateixa amplada que la nau i força alt, no solament en relació amb aquesta sinó també respecte a l'absidiol de tramuntana. Correspon, evi-

9. L'argumentació esgrimida en parlar de l'advocació fa descartar que la capella de Sant Quintí sigui anterior als sarraïns, però l'expansió del culte a aquest sant suggereix uns orígens anteriors a l'edifici que ens ha pervingut.

dentment, a un moment avançat del romànic, al mateix de la volta apuntada de la nau. La diferència d'alçades, molt apreciable interiorment, ens confirma també una reforma de l'edifici romànic primitiu.

L'absis central o major no té tampoc cap mena de decoració. Es cobreix amb una volta de quart d'esfera i no té arc triomfal, és a dir que senzillament és obert en la paret que tancaria la nau per llevant. Al centre de l'absis s'obre una finestra de doble esplandit, d'ampit horitzontal i amb l'arc especejat amb dovelles i carreus d'una mida mitjana, les de la línia d'arrencament posades en sentit transversal. El sòl de l'absis és lleugerament més alt que el de la nau, però l'enrajolat és modern.

L'absidiol de migdia és emmarcat folgadamente per una arcada concèntrica a l'arc de la seva embocadura, les arcades laterals del qual van ser esmotxades en època moderna. L'arcada d'emmarcament en realitat resol l'acoblament entre l'absidiol del segle XI i la fàbrica del XII. Exteriorment aquest absidiol té un sòcol bastant alt, fins a la meitat aproximadament de la seva alçada, del qual arrenquen dues fines lesenes centrals, que divideixen la superfície en tres compartiments similars, i dues de laterals. Té un petit espiell modern. Originàriament devia tenir una finestra central, a la qual podria correspondre, potser, una petita martra deixada per una depressió de l'arrebossat. Entre lesena i lesena hi devia haver arcuacions, probablement tres a cada compartiment. En un tros on ha saltat l'arrebossat es veu el seu aparell original, de carreus rectangulars de pedra calcària blanquinosa i alguns d'arenosa rogenca. El reanjuntat dels carreus té una mena de perfilat, de l'època. Les lesenes, així com les llambordes o carreus de la darrera filada del sòcol, són d'arenosa rogenca.

Tocant a l'absidiol meridional es veuen exteriorment restes d'una paret, que fa un esglaó lateral com si s'hi obrís una porta. Aquesta paret parteix de l'absis i en la part superior queda maltrencada. Sembla que són restes de la nau